

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ ГЕНДЕРНОЇ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ

Стаття присвячена виявленню основних теоретичних аспектів лінгвокогнітивного студіювання гендерної стереотипізації. У ході дослідження визначено основні механізми процесу когніції. Проведено аналіз параметрів співвідношення трихотомії концепт-прототип-стереотип. Охарактеризовано особливості репрезентації гендерних стереотипів в мові.

Ключові слова: категоризація, концептуалізація, гендер, гендерний стереотип, прототип, концепт.

Адаменко О. В. Теоретические основы лингвокогнитивного анализа гендерной стереотипизации. Статья посвящена выявлению основных теоретических аспектов лингвокогнитивного исследования гендерной стереотипизации. В ходе работы обозначены основные механизмы процесса когнитии. Проведен анализ параметров соотношения трихотомии концепт-прототип-стереотип. Охарактеризованы особенности репрезентации гендерных стереотипов в языке.

Ключевые слова: категоризация, концептуализация, гендер, гендерный стереотип, прототип, концепт.

Adamenko O. V. Theoretical Basis of Linguo-cognitive Analysis of Gender Stereotypization. The article is devoted to revealing the main theoretical aspects of linguo-cognitive research of gender stereotypization. The main concept of the given theses is that the language is a cognitive means of recording, storing, processing and applying the knowledge. The language serves not only for receiving and transferring the information, but it also creates specific language constructs, the "packages" of knowledge, makes it possible to categorize and conceptualize the linguistic world-view. The stated processes are defined as the essential cognitive mechanisms, the ontological essence of which is language structuring.

Categorization and conceptualization result in mental representations, understood as functionally determined structures of human consciousness and mind, reflecting the real world. The article under consideration deals with the linguistic analysis of gender stereotypes, which are studied within mental models. Stereotypes are often contrasted with basic units of categorization and conceptualization – prototypes and concepts. Therefore the notion of a stereotype is specified; its position among cognitive structures is stated. Thus the concept is defined as a broader phenomenon, which includes all the knowledge about the object on the basis of human cognitive activity. The prototype is interpreted as minimized knowledge, which helps to categorize the information and forms the conceptual core. Hence, the stereotype is a part of the conceptual information within the prototype core, presenting standardized mental notion of the object. At the conceptual level gender stereotypes are regarded as a set of standardized notions about characters, attributes, modes of behavior and social roles which refer to a man or a woman in a particular linguocultural society.

In the language itself the stereotype should be considered as the system of signs, which represent a certain notion of a fragment of extra linguistic reality in a verbal form. Gender stereotypes can find their verbal objectivation in lexical nomination, as it makes it possible to connect language forms and extra linguistic facts.

Key words: categorization, conceptualization, gender, gender stereotype, prototype, concept.

Вектор сучасних лінгвістичних студій спрямований на дослідження мови як когнітивного інструменту фіксації, зберігання, оброблення й використання знань (Кубрякова О. С., Маслова В. А., Селіванова О. О., Робінсон П., Еліс Н.). Мова, таким чином, забезпечує доступ до когнітивного світу людини, структур її свідомості, стаючи головним знаряддям кодування, акумулювання та трансформації досвіду з пізнання світу. Виключна важливість мови у всіх когнітивних процесах частково пояснюється тим, що «мова відбиває пізнання, виявляючись головним засобом вираження думки» [Harman 1988, с. 259], саме мова слугує природним доступом до свідомості, є «найкращим вікном у знання» [Chafe 1996, с. 49]. Беручи до уваги сучасні наукові тенденції вважаємо перспективним дослідження гендерних стереотипів з позицій когнітивної лінгвістики. **Метою** наукової розвідки є визначення основних теоретичних принципів когнітивного аналізу гендерної стереотипізації в мові. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити основні механізми процесу когніції;
- встановити місце гендерних стереотипів серед когнітивних структур свідомості;
- виявити механізм вербальної репрезентації гендерних стереотипів.

Об'єктом дослідження є явище гендерної стереотипізації в мові, а **предметом** аналізу стали когнітивні особливості вербалізації гендерних стереотипів.

На думку О. С. Кубрякової, переваги когнітивного підходу до мови полягають у тому, що «вони відкривають широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках із людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленневими й пізнавальними процесами, здійснюваними нею, і, нарешті, з тими механізмами та структурами, які лежать у їх основі»

[Кубрякова 2004, с. 476]. Узагальнення людського досвіду було б неможливим поза мовою, яка об'єктивує всю інформацію, що надходить до людини ззовні за допомогою матеріальних знаків. Мова не тільки слугує шляхом отримання та передавання інформації, але й обробляє її, створюючи специфічні мовні конструкти, «упаковки» знань [Кубрякова 2004, с. 44], надає можливість для упорядкування мовної картини світу, її категоризації та концептуалізації [Маслова 2011, с. 11].

Категоризацію та концептуалізацію дійсності визначено основними механізмами процесу когніції [Болдырев 2001, с. 22], онтологічною сутністю яких є структурація знань. Являючи собою класифікаційну діяльність, ці механізми, однак, мають різну мету. Явище концептуалізації полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки [Селіванова 2010, с. 298]. Результатом структурації знань є формування концептуальної системи, виокремлення певних мінімальних одиниць людського досвіду у їх змістовному уявленні – концептів. Об'єднання одиниць, що виявляють у тому чи іншому відношенні схожість або тотожність, у відповідні класи або рубрики досвіду, сформовані шляхом пізнавальної діяльності людини [Кубрякова 1997, с. 93], становить сутність категоріального механізму мислення.

Категоризація базується на здатності людської свідомості виокремлювати з потоку інформації регулярно повторювані в певному фоновому оточенні ознаки [Костюшкіна 2006, с. 4]. По суті, це когнітивне розчленування всього онтологічного простору на категоріальні ділянки [Маслова 2011, с. 31-32]. Категоріальний механізм пов'язаний з усіма когнітивними системами й операціями (порівнянням, ототожненням, аналогією) і є основним способом надати сприйнятому світові впорядкованого характеру, систематизувати те, що людина спостерігає [Кубрякова 1997, с. 42-43]. Процеси категоризації та концептуалізації результують у ментальні репрезентації, під якими розуміють умовні, функціонально визначені структури свідомості та мислення людини, що відтворюють реальний світ, втілюють знання про нього та почуття, які він викликає, відображають стани свідомості та процеси мислення [Штерн 1998, с. 214-215]. Об'єктом нашої наукової праці є гендерні стереотипи, які ми розглядаємо як різновид ментальних репрезентацій. З'ясовуючи сутність стереотипу, його часто зіставляють із базовими одиницями концептуалізації та категоризації – концептом та прототипом, тому, на нашу думку, слід детально розглянути та уточнити ці поняття, визначити місце гендерних стереотипів серед цих структур свідомості.

Параметри, за якими можливе співвідношення трихотомії концепт-прототип-стереотип, пов'язані з особливостями їхньої структури. Концепт визнано ключовим поняттям сучасної когнітивістики. Однак, його термінологічний зміст суттєво варіюється в концепціях різних наукових шкіл та окремих наукових студій. Термінологічна розбіжність концепту пояснюється і його багатовимірною структурою, в якій виокремлюється як раціональне, так і емоційне, як абстрактне, так і конкретне, як загальнонаціональне, так і індивідуально-особисте [Маслова 2011, с. 48]. Концепт розглядають як квант структурованого знання [Кубрякова 1997, с. 90], дискретне ментальне утворення [Карасик 2002, с. 91; Попова 2010, с. 34], інформаційну структуру свідомості [Селіванова 2010, с. 292], оперативну змістовну одиницю мислення [Воркачев 2010, с. 43], що містить сукупність отриманих знань про результати пізнавальної діяльності людини [Прохоров 2009].

Велика кількість концептів виникає на базі предметно-образного, чуттєвого досвіду як певний емпіричний образ предмета або явища [Болдырев 2001, с. 25]. Концепт у такому випадку «переживається» [Степанов 2007, с. 33], долучаючи ті образи та асоціації, «що виникають у свідомості у зв'язку з тим чи іншим денотатом» [Приходько 2008, с. 59]. Ці образи та асоціації стають одиницями універсального предметного коду [Попова, Стернин 2001, с. 62]. Кодуючи концепти у свідомості людини та забезпечуючи найбільш легкий доступ до їх змісту, такі асоціативно-уявні одиниці становлять мінімізоване, типізоване знання. Це знання, складаючи найбільш яскраву, наочну та стійку частину концепту, входить

до його ядра і є прототиповим. На думку В. М. Телії, концепт корелює з усім, «що ми знаємо про об'єкт у всій екстенсії цього значення», тоді як прототип співвідноситься з типізованою формою знання, що «кореспондує з поняттям та формує зміст та умови референції» [Телія 1996, с.95-97].

Сучасна наука оперує двома визначеннями прототипу. Згідно з першим, прототип інтерпретовано як одиницю, що виявляє найбільшою мірою ознаки, спільні з іншими одиницями відповідної групи, друге характеризує прототипові одиниці, що цілком реалізують ці ознаки без домішок інших властивостей [Givon 1986, с. 195]. Прототип є суто індивідуальним емоційно-нейтральним утворенням, яке характеризується якостями найкращого представника сфери певної категорії [Полев 2009, с. 24]. Найважливіша функція прототипу полягає в тому, що, будучи точкою когнітивної референції, він утілює найбільш виразні ознаки рубрики досвіду і дозволяє визначити всю категорію в цілому [Rosch 1975, с. 532-547]. Завдяки наявності ефекту прототиповості центральні члени категорії швидше ідентифікуються, засвоюються та використовуються [Lakoff 1986, с. 32]. На основі прототипових ознак людина виконує таксономічну діяльність, що дозволяє розглядати різноманітні спостережувані як елементи однієї групи.

Одним з джерел прототипових ефектів є стереотипізовані знання. Більшість науковців послуговується думкою про прототипову природу стереотипу [Красных 2003, с. 269]. У процесі категоризації соціальної дійсності механізм стереотипізації «дозволяє швидко, легко й достатньо надійно спрощувати, схематизувати найближче та більш віддалене соціальне оточення» [Агеев 1986]. Характеристика стереотипу як одного із засобів категоризації полягає в тому, що він являє собою спрощену схему, що фіксує лише певні легко помітні риси явища, на засаді яких відбувається приблизне групування об'єктів, має емоційно-ціннісний характер, формується в соціальному середовищі та може транслюватися членам соціальної групи [Полев 2009, с. 23]. Будучи схематичним образом соціального об'єкта, стереотип виконує ряд когнітивних функцій. З одного боку, він покликаний здійснювати селекцію інформації, що надходить ззовні на основі яскравих, легко пізнаваних ознак. З іншого боку, «спрощуючи, мінімізуючи та типізуючи інформацію, він полегшує індивіду сприйняття нових феноменів, «підганяючи» їх під категорії, що вже сформувалися у свідомості» [Мартинюк 2006, с. 72]. Отже, за кожним прототипом стоїть певна «ментальна картинка», що має стереотипну сутність [Красных 2008, с. 154].

Узагальнюючи все вищезазначене, концепт розуміємо як абстракцію більш високого рівня, ніж прототип та стереотип. Ця абстракція становить собою гнучку когнітивну структуру свідомості, в якій сконцентровано всю сукупність знань про об'єкт на підставі пізнавальної діяльності людини. Прототип інтерпретуємо як мінімізоване типізоване знання, яке дозволяє категоризувати інформацію, що надходить та формує концептуальне ядро, а стереотип – як частину концептуальної інформації, що входить до прототипового ядра та є стандартизованим ментальним уявленням соціального об'єкта [Прохоров 2006]. На концептуальному рівні гендерний стереотип відповідно можна визначити як сукупність стандартизованих уявлень, що склалися в колективній свідомості певного лінгвокультурного соціуму про якості, атрибути, моделі поведінки та соціальні ролі, які є сумісними/несумісними з образом тих, кого суспільство категоризує як чоловіка або жінку [Мартинюк 2003, с. 106].

Одним із центральних питань когнітивної науки в цілому й когнітивного підходу до мови зокрема є особливості репрезентації знань мовними формами, тобто співвіднесення когнітивних і концептуальних структур знання з різноманітними мовними формами, що втілюють їхній зміст [Герасимов, Петров 1988]. На думку О. С. Кубрякової, когнітивний погляд на речі виникає лише тоді, коли досліджуваний феномен студіюється згідно з тими зв'язками та кореляціями, що виявляються між структурами свідомості або структурами знань, та тими мовними формами, що їх об'єктивують [Кубрякова 2004, с. 59]. Явище репрезентації є ключовим для когнітивної науки та відноситься як до процесу представлення

світу у свідомості людини, так і до тієї одиниці, що заміщує щось у мисленнєвих процесах [Кубрякова 1997, с. 157]. Подібна заміна функція репрезентації й робить її знаковим утворенням [Кубрякова, Демьянков 2007, с. 14].

Мова, таким чином, являє собою певну репрезентаційну систему, оскільки теж кодує в знаковій формі те, що знаходиться за її межами. Найвиразніше особливості людського пізнання фіксуються в номінативних мовних одиницях – словах [Серебренников, Уфимцева 1977, с. 30], де як в особливій формі репрезентації дійсності відбувається кодування та категоризація когнітивного знання [Фрумкіна 1991, с. 45]. Слова стають мовними репрезентаціями та активізують у пам'яті людини ті сутності, знаковими заміниками яких вони виявляються [Кубрякова 1997, с. 158]. За метафоричним висловлюванням З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, слово, як і будь-яка номінація, являє собою «ключ», що відмикає для людини концепт як одиницю мисленнєвої діяльності та дає можливість скористатися ним у цій діяльності [Попова, Стернин 2001, с. 38].

Висновки. Будучи, перш за все, когнітивним процесом, стереотипізація може відповідним чином відображатися в матеріальному субстраті мовного знака [Селіванова 2012, с. 297]. Тому на мовному рівні стереотип слід розглядати як систему знаків, що вербально репрезентують певне уявлення про фрагмент позамовної дійсності [Мартинюк 2003, с. 107]. Гендерні стереотипи, як сутності позамовної дійсності, можуть знаходити вербальну об'єктивацію в лексичних номінаціях, адже номінація – це, перш за все, встановлення відношення мовних форм та позамовних фактів, що відбиваються у свідомості [Телия 1981, с. 110]. Тому **перспективи** подальшого студіювання явища гендерної стереотипізації вбачаємо у дослідженні гендерно маркованих прямих та образних номінацій як ємного засобу втілення стереотипних соціокультурних знань про ролі, якості та індивідуально-психологічні особливості чоловіків та жінок.

Література

- Агеев В. С. Психологическое исследование социальных стереотипов [Электронный ресурс] / В. С. Агеев // Вопросы психологии. – № 1. – 1986. – Режим доступа : <http://psyfactor.org/lib/stereotype6.htm>
- Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : ТГУ, 2001. – 123 с.
- Воркачев С. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Воркачев. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2010. – 314 с.
- Герасимов В. И., Петров В. В. На пути к когнитивной модели языка / В. И. Герасимов, В. В. Петров // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. 23.- М. : Прогресс, 1988. – С. 5-11.
- Карасик В. И. Языковой круг : Личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
- Концептуализация и категоризация в языке / [Костюшкина Г. М., Озонова Л. Г., Попова А. А. и др.]. – Иркутск : Изд-во Иркутского гос. ун-та, 2006. – 584 с.
- Красных В. В. “Свой” среди “чужих” : миф или реальность? / В. В. Красных – М : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с.
- Красных В. В. Культурное пространство : система координат (к вопросу о когнитивной науке) / В. В. Красных // Филология как средоточие знаний о мире / Сборник научных трудов. – М. – Краснодар : Просвещение-Юг, 2008. – С.140-155.
- Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 245 с.
- Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова; Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
- Кубрякова Е. С., Демьянков В. З. К проблеме ментальных репрезентаций // Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков // Вопросы когнитивной лингвистики. – М. : Институт языкознания; Тамбов : Тамбовский гос. университет им. Г. Р. Державина, 2007. – № 4. – С. 8-16.
- Мартинюк А. П. Гендерні стереотипи та їх відображення у мові та мовленні (на матеріалі англійської мови) / А. П. Мартинюк // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія “Філологія”. – 2003. – Т.6, № 1. – С. 103-109.
- Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / А. П. Мартинюк. – К., 2006. – 604 с.
- Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – 5-е изд. – М. : Флинта: Наука, 2011. – 296 с.
- Полев Д. М. Эталон, прототип и стереотип как механизмы восприятия человека человеком / Д. М. Полев // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та. Серия: Психология. – 2009. - Вып. 18 (151). – С. 19-25
- Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2001. – 191 с.
- Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2010. – 314 с.
- Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Зароріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
- Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого поведения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М. : URSS; КомКнига, 2006. – 224 с.
- Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Ю. Е. Прохоров. – 2-е изд. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 176 с.

- Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
- Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2010. – 769 с.
- Семантика и категоризация / Р. М. Фрумкина, А. В. Михеев, А. Д. Мостовая, Н. А. Рюмина ; Инст-т языкознания ; отв. ред. Ю.А. Шрейдер. – М. : Наука, 1991. – 168 с.
- Степанов Ю. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
- Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
- Телия В. Н. Типы языковых значений : связанное значение слова в языке / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1981. – 269 с.
- Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : [енциклоп. словник для фахівців з теоретич. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки] / І.Б. Штерн. – К.: “АртЕк”, 1998. – 336 с.
- Языковая номинация : Общие вопросы / Академия Наук СССР Инст-т языкознания; Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева . – М. : Наука, 1977. – 359 с.
- Chafe W. Beyond beads on strings and branches in a tree / Wallace Chafe // Conceptual structure, discourse and language. – Stanford, 1996. – P. 49-66.
- Givon T. Prototypes : Between Plato and Wittgenstein / T. Givon // Noun classes and categorization : Proceedings of a Symposium on Categorization and Noun Classification / ed. By Colette Craig. – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1986. – P. 77-102
- Harman G. Cognitive science? / Gilbert Harman // The making of cognitive science : essays in honor of George. A. Miller. – Cambridge (Mass.), 1988. – P. 258-268.
- Lakoff G. Classifiers as a reflection of mind / G. Lakoff // Noun classes and categorization : Proceedings of a Symposium on Categorization and Noun Classification / ed. By Colette Craig. – Philadelphia, PA : John Benjamins Publishing Company, 1986. – P. 13-54
- Rosch E. Cognitive reference points / E. Rosch // Cognitive Psychology. – 1975. – № 7. – P. 532-547.

УДК: 81`27

АКИШИНА М. О.

(Херсонський державний університет)

ІНФОЛОГІЧНІСТЬ ОБРАЗНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу особливостям інфологічного підходу, у руслі якого досліджується поетичний дискурс ХХІ століття, а саме відбувається осмислення механізму функціонування тропеїки. Аналізуються основні поняття інфологічного підходу, що застосовуються при вивченні поетичного дискурсу.

Ключові слова: поетичний дискурс, інфологічність, троп.

Акишина М. А. Инфологичность образности англоязычного поэтического дискурса XXI века. Статья посвящена анализу особенностей инфологического подхода, в русле которого исследуется поэтический дискурс XXI века, а именно происходит осмысление механизма функционирования тропеики. Анализируются основные понятия инфологического подхода, который применяется при изучении поэтического дискурса.

Ключевые слова: поэтический дискурс, инфологичность, тропы.

Akishina M. The Infological Approach to the Imagery of the English Poetic Discourse of the XXI Century. The article focuses on the analysis of the infological approach which is represented while analyzing the poetic discourse of the 21st century, especially the infological mechanisms of tropes. The infological approach to the science has been described. This work focuses on revealing the specific features of the imagery of the English poetic discourse of the 21st century in linguistic and cognitive perspectives. The poetic discourse of the XXI century is a kind of projection of social consciousness, which creates conditions for artistic identification of person and society. The English poetic discourse demonstrates a number of unique features that determine the characteristics of the national mentality and culture of the American and British language communities.

The investigation of the mechanism of language implementation realities in terms of the author's perception of the world is the trend of modern linguistic science. Imagery as a result of reflection of the world in the poetic discourse of the 21st century, is a form that accumulates various features of the phenomena surrounding reality, refracted through the prism of the author's artistic consciousness. It suggests a comprehensive methodology for exposing discursive properties of imagery in the frameworks of cognitive and the infological paradigm of linguistics. After having reviewed the basic concepts of the infological approach in cyber researches and having extrapolated their methodology to the problem of imagery of the English poetic discourse of the 21st century, it is possible to develop the infological “entity - relationship model”. The essential difference between the infological and discursive approaches is modeling human activity with the help of reflection as internal feedback. The infological approach is the synthesis of cognitive, discursive and communicative-pragmatic approaches in the field of poetic discourse. It is argued that infological approach to the imagery ensure better understanding of functioning of trope, affects the perlocutionary effect on the reader of contemporary English and American poetic discourse.

Key words: imagery, imagery means, infological approach, tropes.

Поетичний дискурс ХХІ століття постає своєрідною проекцією суспільної свідомості, яка, у свою чергу, створює передумови для художньої самоідентифікації особистості та